

ZJEDNOCZONE NIEMCY W EUROPIE (Wprowadzenie)

Perspektywa szybkiego zjednoczenia Niemiec skłoniła nas do rozpoczęcia badań socjologicznych w 1989 r. sprzyjających rozpoznaniu poglądów młodzieży różnych krajów Europy dotyczących następstw owego zjednoczenia dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Proces jednoczenia się Niemiec przebiegał równocześnie z przemianami politycznymi, gospodarczymi i społecznymi w społeczeństwach tego obszaru europejskiego kontynentu, a ponadto był wzmacniany przez te przemiany.

Sądziliśmy, że przemianami zachodzącymi w społeczeństwach realnego socjalizmu, tworzeniem się przesłanek zjednoczenia Niemiec zainteresowana była młodzież studencka, lepiej przygotowana intelektualnie, niż inne kategorie młodzieży, do rozumienia wydarzeń i przewidywania ich dalekosiężnych następstw dla społeczeństw, w których one zachodzą oraz dla samej młodzieży. Z tego przekonania bierze się program badań socjologicznych, realizowany przez nas. Badaniami zostali objęci studenci uczelni pedagogicznych kilku krajów Europy Środkowej i Wschodniej: Czechosłowacja (Hradec Kralove; N=96), Polska (Kielce, Olsztyn, Zielona Góra; N=300), Węgry (Szombathely; N=90), ZSRR — Białoruś (Witebsk; N=51). Planowane, podobne badania w krajach EWG nie zostały zrealizowane w terminie umożliwiającym dokonywanie porównań uzyskanych wyników.

Badana młodzież przygotowywała się do zawodu nauczycielskiego. To czyni ją podobną. Wskazać trzeba jednakże niektóre różnice. Doświadczenia uzyskane przez społeczeństwa, których częścią jest badana młodzież, w zakresie przebudowy organizacji politycznej, gospodarczej i prawnej oraz zmiany świadomości społecznej były bardzo różne, tak jak różny był też stopień akceptacji kierunku i tempa zachodzących przemian. Polityczna socjalizacja młodzieży zachodziła w innych warunkach społecznych, czego wynikiem może być gotowość elit politycznych do tworzenia koncepcji nowego ładu i gotowość społeczeństw do czynnego wspomaganie elit zmierzających do urealnienia owego ładu.

Młodzież polska uczestniczyła w przekształcaniach struktury organizacji polskiego społeczeństwa a młodzież Białorusi w tym samym czasie mogła doświadczać pełnej stabilności politycznego i ekonomicznego ładu tworzonego i utrwalanego w jej kraju przez dziesiątki lat. Odnotowujemy także inną różnicę ukształtowaną przez szkołę, rodzinę i środki masowego

przekazu a odnoszącą się do Niemiec. Społeczeństwa Polski i Białorusi poniosły dotkliwe straty w czasie drugiej wojny światowej i młodzież tych społeczeństw posiada wiedzę o tym. To upodabnia młodzież Polski i Białorusi. Różni je aktualne usytuowanie w stosunku do zmian zachodzących w Niemczech a także osobiste doświadczenia uzyskane w bezpośrednich kontaktach z młodzieżą Niemiec i pokoleniem jej rodziców.

Młodzież Czechosłowacji różni od polskiej historyczne doświadczenia a upodabnia usytuowanie w stosunku do zachodzących w Niemczech przemian, może także wiedza o tych przemianach. Młodzież Polski i Węgier ma podobne doświadczenia sprzężone z przebudową jej społeczeństw, natomiast różni obie grupy młodzieży historyczne doświadczenie, będące następstwem wzajemnych stosunków narodu węgierskiego i niemieckiego oraz narodu polskiego i niemieckiego, różni je także aktualne położenie określające potencjalny wpływ jednoczenia się Niemiec na przyszłe dzieje narodu węgierskiego i polskiego. Wpływ ten może być silniejszy na losy narodu polskiego. Taki domysł odwołuje się do wiedzy o sąsiedztwie Polski i Niemiec, oparty jest również na dostrzeganym umacnianiu się powiązań gospodarczych Rosji z Niemcami.

Odmienne historyczne doświadczenia narodów związane z przebudową ich organizacji dokonywaną w latach 80. oraz odmienne usytuowanie w stosunku do przemian zachodzących w Niemczech — to prawdopodobne uwarunkowania odmiennych opinii badanej młodzieży o następstwach zjednoczenia Niemiec dla Europy Środkowej i Wschodniej. Trafność domysłów przedstawionych wyżej uzależniona jest także od właściwego rozpoznania znaczenia doświadczeń historycznych narodów w międzypokoleniowym przekazie wartości i wzorów kultury.

Te doświadczenia mogą rzutować na przewidywanie następstw zjednoczenia Niemiec przez badaną młodzież w stopniu takim samym, jak wiedza jej o potencjałe ekonomicznym i zdolności narodu niemieckiego do podejmowania skutecznych działań zespołowych o charakterze gospodarczym, naukowym, inwestycyjnym itp., a także wiedza o ekonomicznej ekspansji Niemiec w różnych regionach świata.

Badania młodzieży polskiej przeprowadziliśmy w trzech uczelniach pedagogicznych. Dobór uczelni dokonany został przy uwzględnieniu kilku przesłanek. Studentów Zielonej Góry i Olsztyna zbliża ich zamieszkanie w regionach należących do Polski od zakończenia drugiej wojny światowej. Różni obie grupy przestrzenny dystans od jednoczących się Niemiec oraz nadzieje i obawy pojawiające się w związku z tym procesem bardziej wyraziście u młodzieży Zielonej Góry niż u młodzieży Olsztyna. Młodzież Kielc ma podobne usytuowanie przestrzenne w stosunku do jednoczących się Niemiec jak młodzież Olsztyna, natomiast odróżnia ją, także od młodzieży Zielonej Góry, podleganie wpływom tradycji historycznej, jaka kształtowała się w okresie drugiej wojny u mieszkańców Polski centralnej.

Tradycja ta dokumentowała waleczność partyzantów, różnoraki opór ludności przeciwko polityce Niemiec hitlerowskich w stosunku do narodu polskiego oraz bestialstwo i przemoc okupacyjnych władz niemieckich będące jedynymi sposobami przeciwdziałania niesubordynacji Polaków wobec ich zarządzeń. Domyślamy się, że ta tradycja została przekazana młodzieży w procesie socjalizacji i w procesie kształcenia szkolnego. Po-

nadto młodzież Kielc codziennie styka się w rodzinnych miastach, miasteczkach i wsiach z pomnikami, tablicami pamiątkowymi i nazwami ulic, które przypominają okres wojny i udział w niej członków rodziny, rodzin kolegów lub koleżanek. Dostępna jest jej literatura, pamiętniki, naukowe rozprawy, które to dokumenty opisują wydarzenia zlokalizowane w społecznościach znanych młodzieży z bezpośrednich kontaktów. Młodzież Kielc ma inną ojczyznę prywatną niż młodzież Olsztyna i młodzież Zielonej Góry. Inna jest ona także z tego względu, że codziennie wchodzi w styczność z wytworami kultury symbolicznej utrwalającej w pamięci zbiorowej wydarzenia z drugiej wojny światowej, których podmiotami byli członkowie narodu polskiego i członkowie narodu niemieckiego. Przekaz historyczny, nieformalny zachodzący w kręgu rodziny a odnoszący się do wydarzeń drugiej wojny światowej, może być źródłem wiedzy i źródłem oceny owych wydarzeń odróżniających młodzież Kielc od młodzieży Olsztyna i Zielonej Góry a upodabniających ją do młodzieży Witebska. Nasze badania dotyczące przewidywanych następstw zjednoczenia Niemiec mogą sprzyjać podtrzymaniu tego domysłu albo skłaniać do jego odrzucenia. Sądziliśmy, że wiedza różnych grup badanej młodzieży o wydarzeniach zachodzących w Niemczech na przełomie 1989/90 roku była inna; pełniejsza, bardziej zróżnicowana wiedzę pochodzącą z wielu źródeł, miała młodzież polska. Wiedza ta rzutować też będzie na postrzeganie wydarzeń zachodzących w Niemczech i przewidywanie ich skutków dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej.

Przystępując do badań sformułowaliśmy trzy przypuszczenia. Jedno przewiduje uznanie przez zjednoczone Niemcy pewnego zwierzchnictwa instytucji europejskich, których członkami była już Republika Federalna Niemiec. Niemcy będąc członkiem wspólnoty państw europejskich, reprezentujących wielki potencjał ludzki i gospodarczy, będą partycypować w rozwoju gospodarczym partnerów z tej wspólnoty. Drugie przypuszczenie przewiduje wykorzystanie przez Niemcy instytucji europejskich do ekspansji gospodarczej, kulturalnej i ideologicznej w Europie Środkowej i Wschodniej a także w społeczeństwach pozaeuropejskich. Europa stanie się niemiecka przy zachowaniu wielu instytucji ponadnarodowych statutowo gwarantujących różne prawa wszystkim członkom. I trzecie przypuszczenie, zbliżone do drugiego, przewiduje wyjście zjednoczonych Niemiec z organizacji europejskich, postawienie na pełną samodzielność gospodarczą, wojskową, naukową a następnie na wzmocnienie ekspansji ekonomicznej, ideologicznej i kulturalnej na kraje Europy Środkowej i Wschodniej, uzależniając je ekonomicznie od siebie. Europa stanie się niemiecka, wszak gospodarka, banki i technologia wytwarzania dóbr materialnych, technologia komputerowa marki „Made in Germany” opanuje społeczeństwa znacznie słabsze ekonomicznie.

Przypuszczenia te, w kształcie im nadanym, są prawdopodobnie produktem myślowym badaczy. Młodzież badana ma orientację w przebiegu wydarzeń wystarczającą do odczytania, jaki wariant usytuowania zjednoczonych Niemiec w Europie akceptuje ona. Przyjęcie jednego wariantu sprzęga się prawdopodobnie z doświadczeniem historycznym danego narodu przekazanym w procesie socjalizacji politycznej i ideologicznej zachodzącej poza instytucjami systemu oświaty a także za pośrednictwem środków masowego przekazu i dokumentów dydaktycznych. W Europie

zachodzą historyczne zmiany, ich podmiotem jest też młodzież. Ma ona oczekiwania odnośnie ładu ekonomicznego i politycznego w Europie i sądzimy, że wyraziła je odpowiadając na nasze pytania.

Pytania postawione studentom można pogrupować wyodrębniając kilka zagadnień. Pokróćce omówimy je.

Jedną kategorię stanowią najważniejsze — w rozumieniu badanych — wydarzenia zachodzące w Europie. Wydarzenia wymienione w kwestionariuszu mogły być inaczej wartościowane w zależności do jakiego państwa się odnosiły. I tak np. zjednoczenie Niemiec oceniane jest inaczej, gdy badani uwzględniają Polskę a inaczej, gdy mają orzekać o sytuacji Rumunii, w tym właśnie kontekście postrzeganej.

Seria pytań odnosiła się do wzajemnych stosunków Polski i Niemiec np. trwałego pojednania obu narodów, zawarcia traktatu między obu państwami itp.

Najliczniejszą grupę stanowią pytania dotyczące ekonomicznej ekspansji Niemiec, rodzaju tej ekspansji, powiązania jej z sytuacją gospodarczą państw Europy Środkowej i Wschodniej.

Oprócz rozpoznania możliwości gospodarczego oddziaływania badaliśmy opinie studentów o możliwościach różnych państw dokonywania ekspansji kulturalnej w takich dziedzinach kultury jak literatura, muzyka, plastyka i film.

Oddzielnie rozpoznawaliśmy potencjalne kierunki oddziaływania ideologicznego zjednoczenia Niemiec. Może ono przejawiać się w kształceniu u siebie nauczycieli języka niemieckiego nauczających w innych krajach, nadawaniu audycji radiowych w języku innych narodów Europy, w upowszechnianiu wizerunku Niemiec gospodarnych, zamożnych.

Chcieliśmy też wiedzieć, jakich praw — zdaniem studentów — mogą domagać się zjednoczone Niemcy dla mniejszości niemieckich zamieszkujących różne kraje Europy Środkowej i Wschodniej, jakie prawa będą gotowe przyznać im te kraje a jakie prawa sami badani uznają za słuszne.

Badanym postawiliśmy pytania dotyczące gotowości do emigrowania z własnego kraju, wyboru kraju stałego pobytu lub pobytu okresowego. Z tym łączyło się pytanie o ocenę praktyczną przydatności różnych języków obcych a także pytanie o osiągnięcia różnych krajów w tej dziedzinie nauki, które badani studiują. Pytania te sformułowane zostały pod wpływem nasilania się emigracji młodzieży społeczeństw Europy Środkowej i Wschodniej do krajów Europy Zachodniej. Pełne wyniki zawiera raport.

Raport jest pomyślany jako przyczynek do poszukiwania problemów mogących zainteresować większe grono specjalistów, pedagogów i politologów różnych krajów. Jego projektodawcy nie mają aspiracji do wypowiedziania stanowczych sądów a pragną przede wszystkim ukazać rezultaty sondażu rozpoznawczego.

Raport składa się z trzech części. Jedną stanowią opisy rezultatu badań studentów niektórych uczelni pedagogicznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Drugą część tworzą sprawozdania z badań studentów trzech polskich uczelni pedagogicznych. Trzecią część stanowią sprawozdania z badań w Holandii i studentów Uniwersytetu w Osnabrück (RFN). Wydzielenie tej części łączy się także z trudnością dokonania pełnego porównania pozostałych wyników badań z przedstawionymi w trzeciej części raportu. Publikowane tutaj artykuły są częścią raportu.

Pomysł przeprowadzenia badań powstał w zespole pracowników naukowych Instytutu Pedagogiki Społecznej WSP im. T. Kotarbińskiego w Zielonej Górze kierowanym przez doc. dr hab. Edwarda Hajduka. Znalazł on uznanie u wielu pracowników naukowych uczelni partnerskich.

Badania przeprowadzili:

- w Czechosłowacji: doc. dr L. Hajek, doc. dr B. Kraus (Hradec Králové);
- w Polsce: dr B. Zaikauskas (Kielce); dr L. Sołoma (Olsztyn); dr B. Idzikowski, dr R. Kostecki, mgr K. Lisowski (Zielona Góra);
- na Węgrzech: dr A. Szabo, dr A. Nagy (Szombathely);
- w ZSRR (Białoruś): doc. dr E. Rutkowski (Witebsk).

Koncepcję teoretyczną statystycznej analizy wyników badań przygotowała mgr E. Narkiewicz-Niedbalec, przekształcił ją w zapis kodowy mgr K. Lisowski, a wyniki opracowała na komputerze mgr E. Papiór. Wspomagał realizację programu badawczego dr A. Buck, natomiast trud przepisania rękopisów na maszynie i komputerze ponieśli K. Roszkowska i D. Hajduk. Całość przybrała kształt dokumentu naukowego przy trudnym do jednozdaniowego zdefiniowania udziale autora wprowadzenia.

Swój wkład pośredni mają najbliżsi tu wymienionych, którzy wyrazili zgodę na ich udział w realizacji przedsięwzięcia o mało wymiernych efektach poznawczych i dokładnie mierzalnych efektach ekonomicznych. Owa mierzalność jest pochodną nikłości tych ostatnich.